

**Довгалюк Наталія Станіславівна,
Ямчинська Галина Володимирівна**

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НЕТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ВИТИНАНКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО НА УРОКАХ ОБРАЗАТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Перші паперові прикраси виникли у Китаї у зв'язку з винаходом і розповсюдженням паперу.

У 13 ст. паперові прикраси з'явилися в Персії, а в 15 ст. через Туреччину потрапили до Європи, спочатку у Венецію, а далі в Угорщину.

У середині 19 ст. по українським селам з'явилися народні паперові прикраси, якими селяни оздоблювали хати.

Силуети – різновидність паперових прикрас, що виникли в середині 18 ст. у Франції і звідти швидко поширилася по всій Європі. Силуетами називали своєрідні портретні зображення і фігурні композиції, намальовані тушшю, контуром маленькими ножицями з тонкого чорного глянцевого паперу. Мистецтво силуетів було поширене й на Україні. З літературних джерел відомо, що виготовленням силуетних витинанок захоплювались М. Гоголь, Г. Нарбут, І. Рєпін. Силуети нагадували і так звані тіньові фігурки. Їх витинали за контуром, не вдаючись до сюжетних, складних композицій.

Термін «витинанка» вперше з'явився в літературі 1913 р. кожний різновид ажурних прикрас у різних регіонах і навіть осередках називали по-своєму: стригунці, зірочки, квіти, хрестики, козаки, тощо.

Народні паперові прикраси успадкували техніку виготовлення шкіряних ажурних візерунків, орнаменти яких створювали за допомогою гострого інструмента (ножа або ножиць) на основі дзеркальної симетрії. Витинанки виготовляли навесні, перед святами, коли селяни за звичаєм білили й оздоблювали житло. Подекуди й перед новим роком старі витинанки знімали, а їх місце займали нові. Тому ажурні прикраси «жили» один рік.

Найдавніші українські витинанки, що дійшли до нашого часу, походять з Прикарпаття і Західного Поділля.

Експонування витинанок на виставах, колекціонування їх та дискусії в процесі привертали до цього способу декорування житла дедалі більшу увагу інтелігенції. Вже наприкінці минулого століття художники – педагоги, оцінивши високі декоративні якості, доступність матеріалу і легкість витинання, почали запроваджувати його вивчення в школах як засіб художнього виховання дітей.

У 20-х роках нашого століття ажурні візерунки виготовляли не тільки в початкових і середніх школах, а й у різноманітних творчих гуртках для дівчат і жінок. Під впливом міської культури виник особливий вид

витинанок – своєрідне наслідування технік виготовлення декоративних тканин з мереживом, вишивкою тощо. На Подніпров'ї це була паперова ажурна лиштва, яку розміщували на поличках, над невеличкими віконцями хат. На Поділлі та Прикарпатті аналогічні паперові прикраси називали фіранковими або фіранками.

Дослідники народного мистецтва Є. Берченко, М. Шепотьєв та інші вивчали декор сільських хат у різних регіонах України. У тих випадках, коли розписи органічно співіснували з паперовим декором, автори досліджень не могли обминути витинанок, їх спільна роль у системі хатнього декору. У 20-30-х рр. на Подніпров'ї і Поділлі у розписах і витинанках застосовувалася характерна композиція декорування стін «під шпалери».

Новий етап еволюції настінних паперових прикрас припадає на 50-60-ті роки. Піднесення матеріального й культурного життя селян закономірно вплинуло на естетичні критерії формування житла. На зміну традиційним народним меблям (лави, скрині та інше) прийшли фабричні. Мальований і паперовий декор поступився місцем декоративним тканинам, вишивкам, картинам тощо. Проте ні настінне малювання, ні паперові витинанки не зникли як вид народної творчості.

Українські народні витинанки – яскравий, своєрідний вид народної декоративної творчості, що має глибокі та багаті традиції. Їм притаманні силуетне узагальнене зображення, чіткий візерунок, дзеркальна симетрія, лаконізм форми, обмеженість деталей, спокійний, руховий ритм, логічна відповідальність між формою, матеріалом і технікою виготовлення.

Багатобарвність польської витинанки вказує на її декоративний характер. Очевидно, декоративність була пов'язана з обрядовістю. Особливо два щорічні свята: Різдво Христове й Великдень сприяли оздобленню хат, також деяких обрядових реквізитів (наприклад різдвяних зірок, вертепів). Також цьому сприяли сімейні свята, особливо весілля. Перед кожним святом хати оновлювалися, оздоблювалися стіни, двері, вікна, знаряддя праці і меблі, а також ікони.

Типовим видом витинанок найдавнішого походження, були круглі «зірки», які називалися просто кільця, квадрати і ромби, що відрізнялися простим візерунком, грубою лінією, що означають первісні форми. На території Центральної Польщі витинанки мали звичайно грубі контури з невеликою кількістю орнаментальних мотивів, що в основному опиралися на геометричні мотиви, але часто з використанням силуетів птахів, серед яких найчастіше з'являються когути.

До паперових форм курпівських витинанок (вже з початку 20 ст.) зараховують когути, пави, індички. Вдосконалювали їх рисунок і колористику, збагачували також іншими видами птахів одуди, голуби, дятли і т. п. Переливаються вони різнокольоровими крилами і хвостами. Їх часто витинали парами на гілках в дзеркальній симетрії. В 60-80-рр.

з'явилися букети квітів у вазах і вазонах, деревцях з вертикальною симетрією з наклеєними багатоколірними галузками і квітами.

«Кодри» це найбільш характерні ловицькі витинанки. Вони виконувалися з прямокутних аркушів паперу, шириною до 20 см, а довжиною до 1 м.

Також типовими ловицькими витинанками є ажурні кільця і квадрати. Вони переливаються різнокольоровими квітками, птахами, звірами. Ловицькі багатоколірні витинанки використовували в різдвяних і великодніх оздобах.

Характерною польською витинанкою є витинанка, виконана з облатка, що виконувалася на різдвяні свята. Традиція їх виконання виникла з кінця 18 ст. і була пов'язана не тільки з народною культурою, а й з шляхетною, загально польською. Їх виконували з білих і кольорових облатків в формі зірок. Також виконувалися круглі витинанки і «світи», тобто кулясті витинанки. Облаткові витинанки підвищували на сволоках чи стінах. Ними також оздоблювали образи святих.

Витинанки як досконалі малюнки, картини, графічні знаки з успіхом знайшли застосування в промисловому виробництві, а ще більше в ілюструванні друкованих видань книг, часописів, етикеток, марок.